

LINGVISTINĖS PASTABOS

DĖL ĮVARDŽIŲ DVISKAITOS

V. SIRTAUTAS

Atskirų kalbos dalių formos vystosi netolygiai. Literatūrinėje kalboje šalia naujesnių formų atskirais atvejais yra išlikusios taip pat ir senosios, pvz., prieveiksmai *namie, namo, galop, rudenio...*; įvardžiai išlaikė savitą kaitymo sistemą ir kt.

Veiksmažodžio dviskaita mūsų tarmėse retai kur bevartojama¹, ją pakeitė daugiskaitos formos. Retokai ši dviskaita pasitaiko grožinėje literatūroje, pvz., I. Simonaitytės raštuose; anksčiau dar dažniau jos liekanų būdavo galima rasti (V. Krėvė, Lazdynų Pelėda, Vaižgantas, J. Biliūnas, Žemaitė ir kt.):

Mudvi su motina visad *buvova* aiškios ar garsios kalbos. Mudvi *nemokėjova*, o aš ir šiandien dar nemoku patyloom „kultūringai“ kalbėti Sim O 188. *Eikita, eikita*, masintojai Vžg D 87. *Nematėva...* Mick 18. Sakyk tu žmogus — abu *turiva* po pusę valako Krv A 175.

Nors veiksmažodžio dviskaita beveik visai išnyko, tai to negalima pasakyti apie įvardžių *mudu, mudvi, judu, judvi, juodu, jiedvi...* formas.

Ne tik grožinėje literatūroje, bet ir publicistikoje jos vartojamos šalia veiksmažodžio įprastinių daugiskaitos formų. Ši reiškinį galima konstatuoti ne tik senesniosios, bet ir dabartinės kartos rašytojų kūriniuose, taip pat ir šiaipjau kito pobūdžio raštuose:

Juk *mudu* taip mažai tesikalbėjom Deg Š 65. *Mudu* čia nesutarsime (A. Pakalnis) Ts 1962. II. 27. *mudu* svirno neprastosime Žem 222. ne *mudu* abu išradome, o jis vienas Dvd 33b. Ateljė *mudu* su bendrakursiu Gailiūnu išdidžiai vadinome ...Marc P 29. O *mudu* sudarysime laisvą mokslo siekiančių žmonių sąjungą Vnc D 40. *Mudu* su Simuku suprantame Cv 56. *Mudu* važiuodavome... TLR 126 (Dvd). *Mudu* su mama... gyvenome pas dėdę Kel 52 (Kličius). O *judu* ko kepurių nenusiimate? Mick 18. *Mudu* su Kostu paimame... Biel 148. O ką *judu* manote dėl laikraščelio? Av I 178. O *mudu* su broliu išklydom kas sau TLR 463 (P. Širvys). *Mudu* abudu išėjome iš kavinės (J. Šimkus) TLR 458. Tai *mudu...* draugiškai išsiskyrėm Šim G 207. Kad ir kiek stengėmės *mudu* su Stepuku... Blt P 61. Tačiau *mudu* su žmona abu buvome netikintys RV 1962, 173. *Mudu* su kapitonu užeiname į vieną parduotuvę Ts 1961, 197.

Toks dviejų skirtingų formų (įvardžio dviskaitos ir veiksmažodžio daugiskaitos) derinimas pažįstamas ir kitiems rašytojams, be to, ne tik rašytojams. Tokių pavyzdžių iliustraciją būtų galima pratęsti².

¹ Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, V., 1967, p. 337, 341, 343, 367, 369.

² Plg. Lietuvių kalbos gramatika, t. I, V., 1965, p. 663: „Kai kurių įvardžių dviskaitos formos dažnos ir grožinės literatūros kūriniuose“.

Be to, įvardžių dviskaita vartojama ir su trečiaisiais asmenimis; jų veiksmažodžių formos, kaip žinoma, iš seno turėjo vienodas (vienaskaitos, daugiskaitos, dviskaitos) galūnes:

Juodu abu pasilaikydami verkia Cv C 135. *Jiedu* stovėjo tylėdami Sluc 205. *Juodu* abu dirba darže (Lankeliškiai)*. *Jodvi* išėjo namo (Keturvalakiai)*.

Prisimintina, kad šių visų įvardžių vartojami ir kiti linksniai:

Kuris iš *mudviejų* teisus? Ts 1967, 281. suvedė... *mudviejų* kelius Pet S 181. Dar aš, *judviejų* tėvai, amžiną atilsį, ir visi mūsų sodžiaus gyventojai po ponais tebebuvo Bil 122. *Judviejų* rankos buvo didžiausia šių metų pamoka Cv C 135. Staiga *judviejų* akys susitiko, ir juodu vienas antrą suprato be žodžių (A. Venclova*. *Mudviem* su broliu beliko tiktai kiauros naginės (K. Saja) TLR 417. *Judviem* susituokus, bus graži pora (S. Nėris)*. Tas *mudviem* su broliu Miku būtų buvę nieko (Z. Žemaitis) Kel 18. *Mudvi* su sesute atvežė į Vilnių (E. Tautkaitė) TLR 474. Kur aš *judu* mačiau? DŽ. Kur *jiedvi* siuntei? (Veliuona). Su *jiedviem* aš pasikalbėsiu (V. Kudirka).

Įvardžių dviskaita ir dabar dar išlaikyta daugelyje tarmių, kurios kaip tik ir sudaro realią bazę literatūrinės kalbos formoms. „Dviskaitos formas turi vakarų aukštaičiai, dzūkų tarmės vakarinis pakraštys ir žemaičiai“³.

Dėl įvardžių dviskaitos formų paplitimo plačiai rašoma ir kituose šaltiniuose⁴. Iš ten matyti, kad dviskaitos formas pažįsta ir kai kurie aukštaičiai rytiečiai⁵.

Formų paplitimas tiek raštuose, o tuo labiau tarmėse turėtų būti pakankamas pagrindas joms išlikti ir literatūrinėje kalboje.

Tiesa, anksčiau buvo reikalauta tam tikro nuoseklumo, būtent griežto derinimo, ir buvo siūlyta arba vartoti ištisai dviskaitines formas (plg. *mudu* lietėva), arba daugiskaitines (*mes* lietėme)⁶. Tačiau šiuo metu tokio siūlymo jau nepatvirtina nei raštų kalba, nei nemaža dalis minėtųjų tarmių⁷.

Ši reiškinį kai kuriais atžvilgiais būtų galima palyginti su kitu analoginiu reiškiniu. Kadaisė buvo reikalaujama laikytis formų vienodumo: tame pačiame kūrinyje būtinais reikėjo vartoti tas pačias formas. Nebuvo galima rašyti *pievon* šalia *į pievą*. Tačiau literatūrinė kalba nėra kurios nors vienos tarmės atspindėjas, todėl A. Laigonaitė teisingai įrodė, kad toks reikalavimas dabar nebeturi pagrindo⁸.

* Pavyzdžiai imti iš Lietuvių kalbos žodyno (t. IV).

³ Plg. Lietuvių kalbos gramatika, t. I, V., 1965, p. 649. Paplitimo iliustraciją žr. p. 650, 663–664.

⁴ Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, V., 1967, p. 187, 297, 306–307, 310, 312; D. Gargasaitė, Lietuvių kalbos asmeninių įvardžių pirmojo asmens dviskaita, LTSR MA Darbai, 1964, t. 1(16), p. 231–241.

⁵ Žr. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 306 dėl *medu*, *medvi* (Šeduva, Miežiškiai; Kupiškis).

⁶ Gimtoji kalba, s. 3, 1935, p. 46. Ten taip pat siūlomos formos arba *jūs kunigai*, arba *judu kunigu*.

⁷ Daugiau pavyzdžių žr. Lietuvių kalbos gramatika, p. 650, 663–664; plg. dar Kur *mudu* aisme? Raseiniai ir kt.

Žinoma, kas kita būtų priešingas reiškinys: Ar nesupranti, ko čion *mes* atėjova! Vžg D 89. Veiksmažodžių dviskaitos nykimo spartesnė tendencija nepateisina įvardžio pakeitimo.

⁸ Žr. A. Laigonaitė, Vietininkų reikšmė ir vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje, V., 1957, p. 51–54; plg. dar „Gimtoji kalba“, sąs. 5, 1935, p. 67; sąs. 12, 1937, p. 169–170.

Iki šiol šių įvardžių dviskaitos formos buvo pripažįstamos visuose norminio pobūdžio mokykliniuose vadovėliuose bei šiaip leidiniuose.⁹ Jos ten ir toliau turėtų pasilikti.

Nebūtų dar pakankamų argumentų šias formas nelaikyti norminėmis. Todėl, mūsų nuomone, nebūtų galima sutikti su akademinės Gramatikos rekomendacija šią formą laikyti tik gretimine¹⁰, juo labiau, kad ir pačios Gramatikos pateikti faktai bei teiginiai šios rekomendacijos nepatvirtina.¹¹

Dar daugiau. Tos formos netgi palaikytinos dėl šių priežasčių. Įvardžiai *muđu, mudvi, judu...* turi kiek skirtingą (ekskliuzyvinę) reikšmę, negu *mes, jūs*. Tuo būdu yra išskiriami du asmenys (arba daiktai, plg. *juođu, tuođu...*), kuo nors artimiau tarp savęs susiję, ir tuo pačiu pasitarnauja taiklesnei veikėjū išraiškai, plg. P. Cvirkos sakinį: *Juođu* ilgai be rūpesčių drauge skraidė Cv C 41. Pakeitus įvardžiu *jie*, būtų sunkiau įsivaizduoti šių dviejū varnū išskyrimą iš viso „juođu varnū pulko“, apie kurį anksčiau ten buvo kalbama.

Arba J. Baltušio kontekste dviskaita stilistiškai būtina:

Alyzas: Yra čia ir daugiau piemenū <...>. Tik visi tokie skystačvikiai! Nei veltyniū su jais, nei į vakaruškas. O *muđu* nueisim. Visur eisim kartu... Blt P 176–177. Pakeitus daugiskaita „O *mes* nueisim“, šis sakinyš po kontekstinių sakinių apie kitus, „netikusius“ piemenis dargi galėtų būti klaidingai suprstas. Neišryškėtų veikėjų profilis: ar tik pašnekovai Alyzas ir Dirdū piemenukas, ar ir visi kiti piemenys.

Formų turtingumas (ypač tokių formų, kurios taip plačiai vartojamos bei skaitytojui suprantamos) kalbos nežaloja. Priešingai. Jos kalbą dar labiau puošia.¹²

Šiaulių K. Preikšo pedagoginis institutas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1967 m. rugsėjo mėn.

Sutrumpinimai

AvĮ	– J. Avyžius, Į stiklo kalną, V., 1961.
Biel	– A. Bieliauskas, Mes dar susitiksım, Vilma!, V., 1964.
Bil	– J. Biliūnas, Lazda, K., 1959.
BltP	– J. Baltušis, Parduotos vasaros, 1. I, IV, V., 1966.
Cv	– P. Cvirka, Raštai, VII t., V., 1959.
CvC	– P. Cvirka, Cukriniai avinėliai, V., 1964.
DegŠ	– J. Degutytė, Šiaurės vasaros, V., 1966.
Dvd	– J. Dovydaitis, Vieną vasaros naktį..., V., 1961.
Kel	– Kelionė į vaiko dienas, V., 1959.

⁹ Plg. Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika, K.–V., 1922, p. 47, 50–51; J. Žiugžda, Lietuvių kalbos gramatika, K., 1966, p. 125; J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, V., 1963, p. 74, 75, 82; Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, ats. red. J. Kruopas, V., 1954; Lietuvių kalbos rašybos žodynas mokykloms, leid. III, sudar. N. Grigas ir A. Lyberis, K., 1966. (plg. *judu, judvi, muđu, mudvi, juođu, juodvi...*); I. Jurkonis, V. Sirtautas, Lietuvių kalbos vadovėlis IV klasei, K., 1967, p. 41, 49; Diktantai V–VII klasei, sudar. A. Ronkus, leid. III, K., 1960, p. 65; A. Juška, Diktantai V–VIII klasei, K., 1967, p. 49–50; A. Lyberis, B. Kosuchinas, Lietuvių-rusų kalbų žodynas (skiriamas mokyklai), V., 1956 ir kt.

¹⁰ Žr. Lietuvių kalbos gramatika, p. 649–650, 663–664.

¹¹ Ten pat, p. 649 (plg. mūsų 2 išnašą). Beje, ten kiek netiksliai pasakyta: „Jos taip pat pasi-taiko grožinės literatūros kūrinių kalboje“ (Išretinta mūsų. – V. S.) Jos ten gana dažnos.

¹² Ta pačia proga būtų galima suabejoti ir kitais Gramatikos siūlomoms normalizacijos atvejais, kaip antai: *dideli* (vns. šauks.) užuot *didelis* ir kt., tačiau tai jau yra atskirų straipsnių reikalas.

KrvA	– V. Krėvė, Apsakymai ir padavimai, V., 1955.
MarcP	– J. Marcinkevičius, Pušis, kuri juokėsi, V., 1961.
Mick	– V. Mickevičius-Kapsukas, Mokinio biblioteka, leid. II, K., 1959.
PetS	– V. Petkevičius, Speiguoti pavasariai, V., 1965.
RV	– Raudonoji vėliava.
Sluc	– M. Sluckis, Geriau mums nesusitikti, V., 1961.
SimO	– I. Simonaitytė, ... o buvo taip, V., 1960.
ŠimG	– K. Šimonis, Gyvenimo nuotrupos, V., 1959.
TLR	– Tarybų Lietuvos rašytojai, V., 1957.
Ts	– Tiesa.
VncD	– A. Venclova, Draugystė, V., 1961.
VžgD	– Vaižgantas, Dėdės ir dėdienės, K., 1945.
Žem	– Žemaitė, Rudens vakaras, K., 1960.

APIE VIENĄ KONSTRUKCIJĄ TIKSLUI REIKŠTI J. ELZBUTAS

I. Musteikienė straipsnyje „Veiksmažodiniai žodžių junginiai su tikslo naudiniu dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“, rašydama apie žodžių junginius su būtina bendratimi, pažymi: „Šios grupės žodžių junginiams būdinga tai, kad juose galima tik galininkinių veiksmažodžių bendratis, kuri valdo ne galininką, o naudininką“¹. Pavyzdys: „Ekonomikai darniai vystyti bus įsteigtas specialus planavimo organas“. Čia yra galininkinio veiksmažodžio bendratis „vystyti“, o naudininką „ekonomikai“ galima pakeisti galininku „ekonomiką“. Bet, jau kitoje straipsnio vietoje, randame ir tokių pavyzdžių: „Dabar kasa aplink kiekvieną (laukelį) gilokus griovius drėgmei nutekėti...“, „Vėl kiekvieną rytą motina kuria krosnį, atidaro duris dūmams išeiti“². Čia yra negalininkinių veiksmažodžių bendratys ir naudininkas gali būti pakeistas ne galininku, o vardininku.

Kas tai – klaida ar atsitiktinumas? Tur būt, nei viena, nei antra. Štai, pavyzdžiui, pilnas tekstas Cvirkos „Klausimų“:

Atskrido gandrai su dideliu gurkliu. – Gandre, gandre, kas tavo gurkly? – Kunigo pinigai. – Kam tie pinigai? – Dalgiui pirkti. – Kam tas dalgis? – Šieneliui piauoti. – Kam tas šienelis? – Karvėms esti. – Kam tos karvės? – Pieneliui milžti. – Kam tas pienelis? – Piemenėliams gerti. – Kam tie piemenėliai? – Kiaulėms ganyti. – Kam tos kiaulės? – Šlaitams knisti. – Kam tie šlaitai? – Kviečiams sėti. – Kam tie kviečiai? – Riestainiams kepti. – Kam tie riestainiai? – Boboms valgyt. – Kam tos bobos? – Parakui trinti. – Kam tas parakas? – Kiškiam šaudyt. – Kam tie kiškiai? – Ponams valgyt. – Kam tie ponai? – Ant tvoros pakarti. (Petras Cvirka, Raštai, VII, Vilnius, p. 241–242).

9 pavyzdžiai yra tipo „dalgiui (= dalgi) pirkti“ ir 4 – „karvėms esti (= kad karvės estų)“. Šiaipjau klausančiam žmogui tas skirtumas anaipol ne iš karto krinta į akis.

J. Jablonskis pateikia tik sakinius tipo „dalgiui pirkti“³, apie galimumą pakeisti kurį komponentą nieko nerašo. A. Potebnia pavyzdžius „льжицъ ясти дружинѣ“

¹ Kalbotyra, t. XVI, V., 1967, p. 18.

² Ten pat, p. 9.

³ J. Jablonskis, „Rinktiniai raštai“, t. I, V., 1957, p. 598–599.